

A tudomány és a politika érdekeinek védelmében

Élénk sajtóvita bontakozott ki Bárdossy László miniszterelnök politikai felelősségéről, Magyarország háborúba lépéséről. A História szerkesztőségét sokan kérdezték, keresték fel: szólaljon meg a szakma 1941-ről, a háborús felelősségről. Történész kollégáink napilapokban, tévében, rádióban nyilatkoztak is. Mi hivatkoztunk a História korábbi számaiban megjelent vonatkozó cikkekre; az 1992/2. számra, ahol az egész füzetet a háborúba lépés körülményeinek tisztázására szántuk. Azután utaltunk olvasóinknak az 1994/1. számra, ahol a világháborút lezáró pereket tárgyaltuk: részben a német, részben a japán háborús pereket, részben a perekkel kapcsolatban ma, utólag kibontakozott vitákat. Asztalunkon fekszik a Bárdossy-ügy kapcsán kelt sajtónyilatkozatok összesítője. Kordokumentum 2000–2001-ből. De belátjuk: nem kívánhatjuk az olvasótól, hogy régi História-számok után kutasson. Megkértük tehát a kérdéskör kutatóit, fejtsek ki véleményüket. E számunkban Glatz Ferenc és Ormos Mária tanulmányát adjuk közre.

Erkölcsei kötelességünk nekünk, tanároknak, kutatóknak minden feltett kérdésre válaszolni. Bárki is teszi azt fel: kisdíák vagy szülő, ítélező vagy elítélt, földműves vagy politikus. Erkölcsi kötelessége a történésznek elmondani véleményét, ha kérdezik „háborús bűnökről”, nemzeti hőseink haláláról (pl. Petőfiről) vagy éppen a világháború felmelegedés természettörténetéről. Vízügyi szakemberek ugyanígy válaszoljanak, ha kérdik őket folyószabályozásról, gátak építéséről, belvizek okairól. Orvosok adjanak diagnózist, ha kérdezik őket betegségekről, járványokról. Válaszolunk, mint ahogy legjobb tudásunk szerint eddig is válaszoltunk.

De! Erkölcsi kötelességünk figyelmeztetni: nem veszi semmi hasznunkat a kérdező, ha megfélemlít bennünket. Negatív politikai vagy erkölcsi minősítést kapunk, mert nem azt mondjuk, amit elvárnak tőlünk.

Úgy látszik, mindnyájan a múlt foglyai vagyunk. Érthető, magyarázható, de nem szükségszerű. Múlt az érvek anyagában, múlt a viták módszereiben. Ha politikusok vitatkoznak egymással az ország jövőjéről és elfogy jelen-érvanyaguk, azonnal vitapartnerük előéletével kezdenek foglalkozni: ki volt párttag, ki volt pártönkívüli besúgó vagy titkos együttműködő, vagy éppen pártönkívüli bolsevik. Vagy: mindezekből a párttag vagy pártönkívüli elvtársakból most bezzeg hogyan lett derék „polgár” vagy konzervatív. És az értelmiség hasonlóan gondolkodik: ha úgy látja, hogy fenyegetik ma szakmai autonómiáját, azonnal a korábbi diktatúrák politikai módszereinek visszahozatalát féli. Észre sem vesszük és magunk is így teszünk.

Sérelmezzük, hogy a tudományt napi politikai segéd-erőként kívánják felhasználni. Jogos félelem volt a szovjet rendszerben és jogos sérelem az elmúlt tíz esztendőben, a többpártrendszer történelmében is. Ha nem azt monddod a víz folyásáról, a folyó életkörülményeinek megóvásáról, amit egyik vagy másik politikai párt elvár, akkor valóban megkaphatod a negatív politikai bélyegzőt. Ha nem azt monddod a világháborús miniszterelnökről, amit a szavazatnyerészkedés valamelyik professzionista bajnoka elvár, akkor lebaloldaliznak, vagy éppen lejobboldaliznak. És amikor tiltakozunk ez ellen, akkor is akaratlanul a múlthoz fordulunk és az 1960–70-es éveket emlegetjük. Idézzük, akkor, évtizedekkel ezelőtt hasonlóan járt el a politika: ha Trianonról, kisebbségekről, kultúrnezetről beszéltünk – akkor lenacionalistáztak, aki a kényszerkollektivizálásról, a legjobb paraszti munkaerő üldözéséről vagy a művelt munkásság, kisvállalkozók kiszorításáról szólt – azt lerevizionistázták, leburzsoázták. Ha „másként gondolkodott”, mint a hatalom – kiszorították. Nem „vitték el”, mint az ötvenes években, nem „fosztották meg” állásától – csak kiszorították. Ezért üdvözlöttük azután – abban a rendszerben felnőtt fiatalok – a nyolcvanas évek reformmozgalmaikat, majd az 1989-es politikai rendszerváltást, mert a szakma becsületének, önbecsülésünknek visszanyerését reméltük.

Most pedig a napi politika – immáron a többpárti kerekben működő napi politika – egyes vezérei vagy alvezérei ugyanúgy elvárják napi céljaik tudományos kiszolgálását, mint a nagyapák tették azt. S ha nem azt hallják, amit elvárnak, vagy ha nincs valós jelen-vitaérvük, akkor rögvést

megtalálják, úgymond, az okot: „jobb” vagy „baloldalinak” minősített múltadat, apádat, vagy ha most konzervatív vagy, akkor vöröskatona nagyapádat emlegetik. Tegyük hozzá: a politikai elit többsége hál’ istennek elfordul ezektől a módszerektől.

Bárdossy László tragédiájával, Magyarország világháborús szerepével folyóiratunk az elmúlt 20 esztendőben vissza-visszatérően foglalkozott.

Halottainkat el kell temetni, bármilyen hadparancs nyomán veszítették is életüket – mondottuk az 1980-as években II. világháborús magyar halottokról. Beszéltünk a világháborúba sodródásunk okairól: az 1918–20. évi béke-rendszer értelmetlenségéről, a századelő valós konfliktusainak rossz megoldásáról, a trianoni „rossz békéről”. Arról, hogy „győztesek bölcsessége nélkül nincs valós” béke.

Beszéltünk Horthy Miklós kormányzó és Bárdossy miniszterelnök rossz döntéseiről, amikor beléptek a világháborúba. És felelősségükről. (Merthogy a rossz döntésért az elsőszámú vezetők és nem a szakminiszterek felelnek.) És elmondtuk az összes „magyarázó mozzanatot”, amellyel a történettudomány indokolja a rossz döntések okait: emlegettük a trianoni nemzetszonkítás máig sajgó sebeit, a nagyhatalmi kényszerítő körülményeket és – mert ez is valós tényező – vezetőink végzetes tévedéseit, rossz helyzetmegítélését.

De – mondottuk – más a magyarázat és más az értékelés. A döntés – legyen szó családi ügyről, orvosi diagnózisról vagy éppen technikai, építési döntésről – a magyarázhatóságtól függetlenül lehet jó vagy rossz. És mi nem „bűnről”

beszéltünk (ez jogi és erkölcsi kategória), hanem rossz döntésről. És nem tekintettük lezártnak a kutatást, sőt vitatásra szólítottuk fel a szakmát az 1980-as években, majd 1992-ben és 1994-ben is. Mindahányszor a politika kívánt a világháborús történelem ügyében – a szakmát félretolva – igazságosztó lenni. (História, 1992/2., 1994/1. szám.) S mondottuk: „A történettudomány nem lehet egyszerűen a mindenkori győzők önigazoló segéde, és nem lehet csupán a korábbi elbukottak utólagosan igazságszolgáltató eszköze.” Ezt ne is várják el tőlünk. (És közöltük a jobb sorsra érdemes Bárdossy kivégzéséről az emberileg megrázó fotókat. Mert megrázó átélni egy emberi tévedés eredményeként az élet elvesztését.)

De visszatérően védelmeztük a szakmai függetlenséget és tanácsoltuk a politikának: egyéni leleményét és képességeit bizonyítsa a jelen döntéseknél, s hagyja a szakmai kérdéseket a szakmára.

Lám, mi is a múlt foglyai vagyunk! Félelmeinkkel, érveinkkel, amikor régi politikusi magatartásformák visszajövetelét féljük. Amikor mindent – gátak építésének, történelmi hősöknek megítélését – átjár a napi pártpolitika. És mondjuk ismét, mint annak idején is mondtuk: a mi hasznunkat akkor látja igazán a társadalom – s a politika is –, ha szabadon formálhatjuk véleményünket. S nem kell tartanunk sem adminisztratív, sem gazdasági, sem egzisztenciális, sem erkölcsi megbélyegzéstől. Mert csak a bolond beteg szidalmazza az orvost a betegség kimondásáért...

GLATZ FERENC

Kérdések rossz döntésekről (1941, 1992)

Magyarország 1941. június 26-án belépett a világháborúba. A döntést Horthy Miklós kormányzó a minisztertanács egyetértő véleményével hozta és a magyar Parlament ellenszavazat nélkül jóváhagyta. Egy nap alatt hozott döntés volt, a kormányzó személyes és a minisztertanács együttes felelősségére. A szovjet elleni háborúba lépést újabb háborús döntések követték.

Rossz döntések. *Magyarázat:* az országot a trianoni békeszerződéssel a nagyhatalmak kényszerpályára helyezték. A győztesek olyan békét diktáltak, amelyet a vesztesek (Németország, Magyarország) csak időlegesen fogadhattak el. Magyarország esetében nemcsak az államot, de a nemzetet szedték területileg elkülönített darabokra. Több évszázados családi-nyelvi közösségeket romboltak szét. [...]

Kétségtelen: a világ minden állami-nemzeti közössége generációk során elszántan törekedett volna az etnikai

revízióra. S Magyarország a revízió támogatását a másik vesztes, Németország oldalán találta meg. Eddig a magyarázat.

S az *értékelés:* a területrevíziók után 1941 nyarán Magyarországnak semmi kényszerítő körülménye nem volt, hogy a háborúba lépjen. Maga Németország sem kérte azt. A „hála” a „hűség” okán? Tudjuk: sem a hála, sem a hűség nem történelmi kategória...

A háborúban vesztes magyar társadalom százazreit sértették 1945 után: nem temethették, gyászolhatták kegyelettel a Szovjetunióban elesett testvéreket. Történelmi propagandában minden, a háborús részvételt esetleg magyarázó mondatot világnézeti (szovjetellenes), rendszerellenes támadásnak minősítettek. Még csak önkritikus végiggondolásra, netán nyugodt megbékélésre sem hagytak lehetőséget. S a szovjetellenesség vádja még a liberalizált utolsó évtizedben is a legfélelmetesebb vád volt. – Most elemi erővel szakadt fel a megbántottságból a düh. Ma már senki nem vitathatja: halottainkat igenis el kell

temetni, tisztességet kell szolgáltatni. De vajon vezethet ez a düh oda, hogy már-már a szovjetellenes háborús haditetteket vagy a „szovjetellenes kereszt-háború” 1941. évi céljait a mai szovjetellenes hősködések előtörténeteként fogjuk fel? (Miután a Vörös Hadsereg az 1990. március 10-i szerződés alapján Magyarországról kivonult.) Újabb torzulást kényszerítenek a nemzet önbecsülésére. [...]

Rossz döntések. Egy kormányzó, egy miniszterelnök ugyanolyan lelki-értelmi folyamat eredményeként dönt a háborúba lépésről, békéről, mint orvos az operáló asztalon felbontott test szigereinek átvágásáról. Ha rossz a döntés, az egyik esetben a lelkiismeretfurdalás, a másik esetben sok százezer ember pusztulása, majd az akasztófa következik.

A különbség csak ennyi? ... Bárdossy végzetét nem véletlenül követte 1945-ben düh és elkeseredés, majd egyéni sajnálat. [...]

G.

Forrás: História 1992/2. szám